

detü'l-Muktefâ fi tahrîri elfâzî's-Şifâ'. Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'*'ına Sibt İbnü'l-Acemî tarafından yazılan *el-Muktefâ fi elfâzî hallî's-Şifâ'* adlı eserin şerhi olan ve yazımı 815 (1412) yılında tamamlanan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshaları mevcuttur (Ayasofya, nr. 586; Yazma Bağışlar, nr. 4333). 6. *Tahmîsü'l-Bürde*. Muhammed b. Saîd el-Bûsirî'nin *Kaşide-tü'l-Bürde*'sinin tahmîsidir. Kaynaklarda İbnü'l-Kabâkîbî'nin çalışmaları arasında Safiyyüddin el-Hillî'ye nazîre olarak kaleme aldığı bir *Bed'iyye*'sinin de (bk. BE-DİYYÂT) bulunduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî'*, XI, 266; Süyûtî, *Naẓmü'l-İkhyân* (nşr. Philip K. Hitti), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), s. 148; a.mlf., *et-Tibrü'l-mesbûk fi zeyli's-Sülûk*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyeti'l-Ezheriyye), s. 135-136; Ebü'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Amman 1973, II, 179; *Keşfü'z-zunûn*, I, 209; II, 1054, 1333; Râgıb et-Tabbâh, *l'â-mû'n-nûbelâ' bi-târîhi Halebe's-sehbâ'*, Halep 1344/1925, V, 242-243; Brockelmann, *GAL*, II, 137-138; *Suppl.*, II, 139; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 352; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 196; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 434; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 288; Fehmi Edhem Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1951, I, 122-123; *el-Fihristü's-şâmil: el-Kur'ân ve 'ulûmühû, et-tecvîd* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1405/1985, I, 187, 260; *el-Fihristü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kırâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 422-423, 424-425.

MUHAMMED EROĞLU

İBNÜ'L-KÂBİSÎ

(bk. KÂBİSÎ).

İBNÜ'L-KADDÂH

(bk. ABDULLAH

b. MEYMÛN el-KADDÂH).

İBNÜ'L-KÂDÎ

(ابن القاضي)

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî ez-Zenâtî (ö. 1025/1616)

Mâlikî fakihî, edip ve tarihçi.

960'ta (1553) Fas'ta doğdu. Berberî asıllı Zenâte kabilesinin Miknâse koluna mensuptur. Ailesi, büyük dedelerinden Ebü'l-Âfiye'ye nisbetle Benî Ebü'l-Âfiye diye anılır. İbnü'l-Kâdî, ilk öğrenimine ferâiz ilminde meşhur bir âlim olan babasının yanında başladı. Daha sonra Mera-

keş'e ve Mağrib'in diğer şehirlerine giderek çeşitli âlimlerin derslerine devam etti. Ebü Râşid Ya'kûb b. Yahyâ'dan hesap, ferâiz ve aruz dersleri aldı. Dinî ve akfî ilimlerde şöhret sahibi Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Mencûr el-Fâsî'nin öğrencisi oldu. Ayrıca Abdülvâhid b. Ahmed es-Sicilmâsî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed, Muhammed b. Kâsım el-Kassâr, Ebü'l-Mehâsin el-Fâsî, Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî gibi âlimlerden fıkıh, hadis, tarih ve edebiyat okudu (hocaları için ayrıca bk. *el-Münteka'l-makşûr*, neşredeninin girişi, I, 58-78; *Dürretü'l-hicâl*, neşredeninin girişi, I, 14-18).

İbnü'l-Kâdî 986'da (1578) Fas, Cezayir, Libya ve Mısır'a ilmî seyahatlerde bulundu. Ertesi yıl hac görevini yerine getirdi. 988'de (1580) Osmanlı topraklarına geçti. Bu yıllarda bazı Türk şehirlerini ziyaret ettiğini söyleyen İbnü'l-Kâdî (*el-Münteka'l-makşûr*, I, 749), memleketine döndüğünde Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr'un himayesine mazhar oldu. Sultan onu elçi ve dâî olarak görevlendirdi. Sa'dîler'in propagandasını yapmak üzere çıktığı yolculuk sırasında Cezayir'in kuzeybatısında Henin yakınlarında İspanyollar tarafından esir alınarak Malta adasına götürüldü (994/1586). Burada çeşitli işkencelere mâruz kalan İbnü'l-Kâdî, Sultan Ahmed el-Mansûr'un fidye ödemesi üzerine bir yıl sonra serbest bırakıldı. Bu olayın ardından Sa'dî sarayındaki kütüphaneye kapanarak eser yazmaya başladı; tarih ve biyografi alanındaki kitaplarını tamamladı. Bazı eserlerini Ahmed el-Mansûr'a ithaf etti.

Daha sonra Fas'ın kuzeyindeki el-Kasr, Selâ ve Miknâs'a kadî ve hatip tayin edilen İbnü'l-Kâdî, Sultan Ahmed el-Mansûr'un 1603'te ölümü üzerine devlet hizmetinden ayrılıp Atlas dağlarında Sûs'ta bulunan Delâiyye Zâviyesi'ne yerleşti. Bu zâviyede sekiz yıl ders verdikten sonra Fas'a dönerek Karaviyyîn Camii'nde *Şa-hîh-i Buḥârî* okutmaya başladı. 6 Şâban 1025'te (19 Ağustos 1616) vefat etti; cenaze namazını öğrencisi *Neḥḥu't-tîb* müellifi Makkarî kıldırdı. İbnü'l-Kâdî'yi çağdaşlarından ayıran en önemli özellik onun akfî ilimlere duyduğu alâkadır. İbnü'l-Kâdî'nin erken yaşlardan itibaren başta matematik ve mantık olmak üzere akfî ilimlere özel bir ilgi gösterdiği bilinmektedir. Eserlerine serpiştirdiği şiir ve kasideler onun edebî zevkini ve bilgisini ortaya koymaktadır.

Eserleri. 1. *el-Münteka'l-makşûr 'alâ meḥâsini (me'âşiri)'l-Halîfe Ebi'l-'Ab-*

bâs el-Mansûr. Ahmed el-Mansûr'a ithaf edilen eser sultanın dönemini (1578-1603) siyasî, edebî ve tarihî açıdan ele almaktadır. Birçok müellifin kaynak olarak kullandığı kitabı Muhammed Razûk *el-Münteka'l-makşûr 'alâ me'âşiri'l-halîfeti'l-Mansûr* adıyla neşretmiştir (I-II, Rabat 1986). 2. *Dürretü'l-hicâl fi (gurreti) esmâ'i'r-ricâl (Zeylû Vefeyâti'l-a'yan)*. İbn Hallikân'ın eserinin zeyli olan kitabı ilk defa S. Allûş (Ichoua Sylvain Allouche) *Dürretü'l-hicâl (Répertoire biographique d'Ahmad Ibn al-Qadî)* adıyla yayımlamış (I-II, Rabat 1934-1936), daha sonra Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr tarafından tekrar neşredilmiştir (I-III, Tunus-Kahire 1390-1394/1970-1974). 3. *Cezvetü'l-iktibâs fi zikri men ḥalle mine'l-a'lâm medînete Fâs*. Ahmed el-Mansûr'a ithaf edilmiş olup Fas şehrinin tarihiyle coğrafya ve topografyasından, burada yaşayan meşhur simaların, edip ve âlimlerin hayatından bahseden önemli bir kaynaktır. Müellif, eserinin özellikle İdrîsîler'e ve Karaviyyîn Camii'ne geniş yer ayırdığı giriş kısmında Ali el-Ceznâî ve İbn Ebû Zer'den faydalanmıştır. Alfabetik olarak düzenlenen biyografi bölümünde emîr, sultan, fakih gibi meşhur kişilerden bahsedildikten sonra Fas'a dışarıdan gelenlerin hal tercümelerine yer verilmiştir. Muhammed el-Fâtîmî tarafından yayımlanan eserin (taş baskısı, Fas 1309) yeni bir baskısı da yapılmıştır (Rabat 1393). 4. *Laḳṭü'l-ferâ'id min lüfâzati ḥuḳâki'l-fevâ'id (Laḳṭatü'l-ferâ'id fi tahkiki'l-fevâ'id)*. İbn Kunfûz'ün *Şerefü't-tâlib fi esne'l-meṭâlib* adlı eserinin vefeyât kısmına zeyil olarak yazılmış olup Muhammed Haccî tarafından *Elf sene mine'l-vefeyât fi selâse kütüb* içerisinde yayımlanmıştır (Rabat 1396/1976). 5. *Dürretü's-sülûk fi men ḥave'l-mülke mine'l-mülûk (ed-Dürü'l-halûkû'l-müşrik bi'd-dürreti's-sülûk fi men ḥave'l-mülke mine'l-mülûk)*. Bu manzum eseri bizzat müellif şerhetmiştir (Brockelmann, II, 679). 6. *Râ'idü'l-felâḥ bi-'avâli'l-esânîdi's-sîḥâḥ*. İbnü'l-Kâdî'nin hocaları hakkında olan eserin edisyon kritiği Mustafa el-Bûinânî tarafından yapılmışsa da henüz yayımlanmamıştır. 7. *Fi'r-rivâye*. Kiraat hakkındadır (a.g.e., a.y.). 8. *el-Fethu'n-nebil limâ tezammenehû min esmâ'i 'adedi't-tenzîl* (Merakeş, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 472). 9. *er-Râ'id li-tâlibi fehmi'n-nâhiḥ bi-a'bâ'i 'ilmi'l-ferâ'iz* (Rabat, el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 8840). 10. *Neḥlû'l-emel fimâ bihi beyne'l-Mâlikiyye cera'l-'amel (el-İksîr fi şunâ'ati't-teksîr)* (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 5455).

İbnü'l-Kâdi'nin kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Tefayîd 'alâ cedâvili'l-Havfi*, *Nazmü Telhîşi İbni'l-Bennâ*, *Nazmü mantıki's-Sa'd*, *Gunyetü'r-râ'id fi tabakâti ehli'l-hisâb ve'l-ferâ'iz*, *Muhtasarü'l-Mi'yâr*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kâdi, *el-Münteka'l-ma'sûr* (nşr. Muhammed Razûk), Rabat 1986 neşreden giriş, I, 17-129; a.mlf., *Dürretü'l-hicâl* (nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr), Kahire 1390/1970, neşreden giriş, I, 3-28; Makkarî, *Ravzatü'l-âs* (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr), Rabat 1403/1983, s. 239-300; Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî*, I, 213-216; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1318, I, 133-135; İbn Zeydân, *Târîhu Miknâs*, Rabat 1929-33, I, 326-328; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 679; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 225; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mü'errihi'l-Magribi'l-akşâ*, Dârülbeyzâ 1960-65, I, 44, 162, 259, 268, 278; I, 326, 385; Brockelmann, *en-Nübüğu'l-Magribi' fi'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut 1961, s. 253-254; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 177; Abdülhâdi et-Tâzi, *Câmi'ü'l-Karaviyyîn*, Beyrut 1972, II, 517; Abbas b. İbrâhim, *el-l'âm*, II, 295-299; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Magrib*, Rabat 1398/1978, II, 368, 448; Muhammed el-Efrânî, *Safvetü men inteseşe min ahhâri şulehâ'i'l-karni'l-hâdi'âşer*, Fas, ts., s. 77; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-Arabî fi'l-âşri'l-hâdiş*, Beyrut 1985, II, 325-328; Ali Lağzeyevî, *Edebü's-siyâse ve'l-harb fi'l-Endelûs*, Rabat 1987, s. 231-234; Abdülkâdir Zimâme, "Ebü'l-'Abbâs b. Kâdi mü'errihu Fâs", *el-Bahşü'l-ilmî*, sy. 14-15, Rabat 1969, s. 201-213; a.mlf., "Ebü'l-'Abbâs b. Kâdi mü'errihu devleti'l-Manşûr ez-Zehbi", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 2-3, Dârülbeyzâ 1979-80, s. 7-22; a.mlf., "Ebü'l-'Abbâs b. Kâdi el-mü'errih", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâş*, XI, Dübey 1416, s. 101-107; G. Deverdun, "İbn al-Kâdi", *Et' (Fr.)*, III, 837-838; *Mu.M.*, II, 86-87; Yûsuf Rahimlû, "İbn Kâdi", *DMBİ*, IV, 437-440.

MUHAMMED RAZÛK

İBNÜ'L-KALÂNİSİ

(ابن القلاني)

Ebü Ya'lâ er-Reisülecel Mecdürriessâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed ed-Dimaşkî et-Temîmî (ö. 555/1160)

Târîhu Dimaşk adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, edip, şair ve devlet adamı.

Dimaşk'ta dünyaya geldi. Vefatında sekseni aşkın olduğu dikkate alınarak 465-475 (1073-1082) yılları arasında doğduğu söylenebilir. Soyu Temîm'e kadar ulaşan büyük bir aileye mensuptur. Ailesi kalansüve (külâh) imalâtıyla meşgul olduğu için İbnü'l-Kalânîsi lakabıyla tanındı. İbnü'l-Kalânîsi Dimaşk'ta tarih, ilâhiyat, edebiyat ve fıkıh tahsili yaptıktan sonra Dîvânü'r-resâil ve'l-inşâ'da kâtip

olarak göreve başladı; ardından bu divanın reisliğine yükseldi. Bir süre Dîvânü'r-resâil ve'l-inşâ ile birlikte Dîvânü'l-harâc'ta yönetti. İki defa Dimaşk şehrinin reisliğine tayin edildi ve uzun yıllar bu görevde kaldı. Hadise ilgilenen İbnü'l-Kalânîsi, es-Sâhibü'l-amîd Ebü Ya'lâ Sehl b. Bişr el-İsferâyînî ve Ebü Ahmed Hâmid b. Yûsuf et-Tiflisî'den rivayette bulunmuş; Ebü'l-Kâsım Sasrâ, Ebü'l-Mevâhib Sasrâ, Mükrem b. Ebü's-Sakr, Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir ve oğlu Kâsım b. Asâkir, Ömer b. Ali el-Kureşî ve kardeşi Abdülvehhâb, Kadı Abdurrahman b. Sultân ve İshak b. Tarhân eş-Şâgûnî de ondan hadis rivayet etmişlerdir. İbnü'l-Kalânîsi 17 Rebiülevvel 555'te (27 Mart 1160) Dimaşk'ta vefat etti ve Kâsiyûn Mezarlığı'nda ağabeyi Muhammed'in kabrinin yanına defnedildi. 5 veya 7 Rebiülevvel'de (15 veya 17 Mart) öldüğü de rivayet edilir.

Nazımda, nesirde ve inşâ kâtipliğinde haklı bir şöhrete kavuşan İbnü'l-Kalânîsi aynı zamanda şair ve iyi bir hattattı (İbn Asâkir, XV, 191). Kendi eserinde (*Târîhu Dimaşk* [nşr. Süheyl Zekkâr], s. 447, 528, 532-533), İbn Asâkir'in *Târîhu Dimaşk*'inde (XV, 191-192) ve Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ*'sında (X, 279-280) bazı şiirleri yer almaktadır.

Dimaşk ve Mısır'daki idarî görevlerini nesiller boyu sürdüren Kalânîsi ailesi halk tarafından seviliyordu. 548'de (1153-54) Dimaşk'ta karışıklıkların çıkması üzerine şehrin reisliğine getirilen İbnü'l-Kalânîsi'nin yeğeni Ebü Gâlib Radiyyüddin Abdülmün'im, akrabalarını yanına alarak şehri dolaşıp halkı ve askerleri yatıştırmış, şehirde huzur ve sükûnu sağlamıştır (*Târîhu Dimaşk* [nşr. Süheyl Zekkâr], s. 501). Ailenin VIII. (XIV.) yüzyılda bile Dimaşk'ın idaresinde söz sahibi olduğu bilinmektedir. Dimaşk'ta Sâlihiyye'deki Kalânisiyye Dârülhadisi bu aileye mensup olan Ebü Ya'lâ Hamza b. Müeyyedüddin Ebü'l-Meâlî Es'ad tarafından yaptırılmıştır (Nuaymî, I, 96-97, 307-311).

İbnü'l-Kalânîsi, el-Emîrül-müeyyed Uddetül'imâm Haydere b. Hüseyin b. Müflih'in 1 Receb 441'de (29 Kasım 1049) Dimaşk valiliği görevine başladığını ve bu görevini 448 (1056) yılına kadar sürdürdüğünü belirttiikten sonra *Târîhu Dimaşk* (*Zeylû Târîhi Dimaşk*) adlı eserini bu yıl üzerine kurduğunu söyler (*Târîhu Dimaşk* [nşr. Süheyl Zekkâr], s. 140). Kitabından iki yerde (s. 474, 531) sadece *Târîh* adıyla bahseder. İbn Asâkir (XV, 191), Yâkût el-Hamevî (X, 278), İbnü'l-Esir (X, 560) ve Zehebî de (XX, 388-389) onun ese-

rine *Târîh* ismini vermişlerdir. İbn Hallikân (VII, 144) kitabın adını *Zeylû Kitâbi Târîhi Hilâl eş-Şâbî*, Ebü Şâme (I, 28) *Müzeyyelü't-Târîhi'd-Dimaşkî*, İbnü'l-Adîm (III, 1154, 1162) *ez-Zeyl fi Târîhi Dimaşk* ve el-Müzeyyel bihi 'alâ Târîhi Dimaşk, Kâtib Çelebi ise (*Keşfü'z-zunûn*, I, 294) *Zeylû Târîhi Medineti Dimaşk* şeklinde kaydetmiştir. İbn Hallikân'ın ifadesinden kaynaklanan yaygın kanaate göre İbnü'l-Kalânîsi eserini, Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin (ö. 448/1056) 360-448 (970-1056) yıllarına ait olayları ihtiva eden *Târîhu Hilâl b. Muhassin eş-Şâbî* adlı kitabına zeyil olarak kaleme almıştır. Henry Frederick Amedroz da kitabı *Zeylû Târîhi Dimaşk* ismiyle yayımlamıştır (Beyrut 1908). Ancak Claude Cahen, bu konuya dair yazdığı bir makalede meselenin İbn Hallikân'ın ifadesine dayanan Amedroz'un kısa açıklamasıyla vuzuha kavuşamayacak kadar karışık olduğunu, İbnü'l-Kalânîsi'nin çağdaşı Azîmî'nin eserin ismindeki "müzeyyel" kelimesini "zeyl" ile değiştirerek kitabın adını *Zeylû't-Târîhi'd-Dimaşkî* olarak kaydettiğini ve bunu "Dimaşk Tarihi'nin zeyli" değil "Tarih'in Dimaşk'a dair kısmının zeyli" olarak anlamının daha doğru olacağını ileri sürmüştür (*Arabic and Islamic*, s. 156-167).

Müellif *Târîhu Dimaşk*'a, muhtemelen Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin eserinde Dimaşk tarihiyle ilgili olarak verdiği bilgileri tamamlamak amacıyla 360 (971) yılı olaylarını anlatarak (Karmatîler'in zilkade ayında [Ağustos-Eylül 971] Dimaşk'ı işgal etmesiyle) başlamıştır. Eser, 1 Safer 555'te (11 Şubat 1160) Dimaşk Kadısı Zekiyyüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed'in kadılık görevinden istifası ve yerine Kadı Kemâleddin eş-Şehrezûrî'nin tayin edildiğini belirten mâlumatla sona erer. Kitabın Oxford Bodleian Library'de bulunan (nr. Hunt. 125) nüshasının başından on dört varak eksiktir. Bundan da eserin daha erken bir tarihte cereyan etmiş olaylarla başladığı anlaşılmaktadır. Kitabın iki bölümden oluştuğu söylenebilir. Müellif, 441 (1049) yılına kadar gelen birinci bölümü (asl) yazarken Sâbit b. Sinân ve Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin tarihlerinden istifade etmiştir. Ancak onun bu kaynakları kullanırken onları ictibas ederek mi, ilâve, tashih, tâdil ve ihtisar ederek mi, yoksa diğer bazı kaynaklarla birlikte bunlardan da faydalanmak suretiyle mi eserini kaleme aldığı konusu henüz aydınlatılamamıştır. İbnü'l-Kalânîsi, ilk bölümde daha çok valileri esas alarak